

Мулоҳаза

Дарахт ва боғ можароси ёки Уйдаги гап кўчага тўғри келмайди

Бир давра сұхбатида қизик манзара юзага келиб колди. Иштирокчилар мухокаманинг шундай босқичига чиқиб олдиларки, энди ҳар куни кўриб, эшитирган юрган воқеалар янги (балки — тескари) мазмун касб этиб, фойдаланиб корилган буюмлар (масалан, ошпичноқ) рўзгор анжоми эмас, жиноят ашёси бўлиб кўрина бошлади. Фикрлар шундай табий кўйилиб келардики, гирт бетамиз гаплар ҳам ростек, ҳақиқатидан янгради. Назоатли бошловчи иштирокчиларни янада қизистирар, улар мухокама жиловини эркин кўйиб, бемалол отурардиди.

Ҳаким САТТОРИЙ

Мана, ўша мулоқотдаги иштирокчиларни эсда колган фикраридан:

Мухаррор: — Андишани ийшистириб кўйиб, яқин қишим хакида танкидан макола бердим. Шундай килмасам бўлмасди.

Ўқитувчи: — 40 йил андиша билан яшадим, бирим икки бўлмади. Набирамни перевод килишда 3 кун андишасизлик кипудим, ишми битди.

Талаба: — Биз андишали килип тарбияланганимиз, шунинг учун доимла пора талаоб килиса ҳам, бошқа ноҳакликларга дуч келсан мис, этмай тураверамиз.

Хуллас, гап андиша ва андишасизлик хакида кеттаганда ана шундай фикр ва хулосалар баён этиди. Уларнинг умумий якими “Андиша — зарарли, андишасиз бўлиш керак” деган гоняни илгари сурарди (ё бундай эмасми?). Бирок ўйлаб кўйилик-чи: аслида ҳам шундайдами? Нахотки, асрлар оша ҳалқимизнинг узлигини бўлгилаб, шу тифайли мақтолар янграб турган феъл-автор бугун экишади, яршишади қолди?

Арзимасдек кўринган масаланинг мухокама марказига кўйтганимизнинг жиддий сабаби бор-эндилинида кўп қадиринг ва тушунчаларга янгича ёндашади талаби билан бъозан чалкаш, ҳатто тескари хулосаларга келинганити, фикрлар баён килинганити. Бу хол, эхтимол, яхшидир, ўйгоқликка, ҳушёрликка даъватдир. Бирок моҳнатни хис этмай, мухокамани эркин кўйиш фикрлар килма-хиллигига эмас, бошбошдоқликка олиб келишини таърибалар тасдиқлаган. Хато нимада эканини тасаввур килиш учун андишахакида мухокамаларга қайтайдар.

Одатда, мутлук ҳақиқатлар йўқ экан, бирок маълум тушунчанинг

қат ягона Яратувчига хослигини биламиш. Шунинг учун инсон тафкури маҳсул ҳам нисбий (фақат у мутлақ ҳақиқатга муттасил интипади). Айтилган гап бир вазиятда тўғри, бошқа бир вазиятда эса нотўғри бўлиши мумкин.

Жумладан, “андишли бўлайлик” деган чакирик ҳам мавзум ўринда бутунлай тўғри, мавзум бир ўринда бутунлай нотўғри тасвир касб этиши мумкин. Шундан келиб чиқиб, юкоридаги 3 иштирокчининг мухоҳазасини таъзил килидиган бўлсан, мухаррор ва ўқитувчи хеч қандай андишасизлик килимаган (гарчи улар ўз хатти-ҳаракатини анъянавий ахлоқ талабларидан келиб чиқиб, андишасизлик деб баҳолётган ва андиша кишини қийин вазиятга солиб қўйишни таъзилади. Биз “андиша” деган ташбехга ҳам шундай мусносабатда бўлинганини кўрдик).

Гарчи аклий мухокамада тоза чўчлини фарқлаш мумкин бўлмасада, бир чегарани белгилаб олиш кийин эмас. Бу шахсийлик ва ижтимоийлик талабларидир. Инсон ана шу иккى кутуб орасида фолиент олиб боради: мен — улар, рўзгор — иш жойи, оила аъзолари — ҳамкашлар, оила — жамият. Чегаранинг бир хил нисбий баландликдаги иккى нуктасида жойлашган бу тушунчаларнинг умумийлиги шундаки, улар яқка ва бир вактда ижтимоий индивид сифатида шахс (фуқарода) наомён бўладилар — уларнинг обьекти шахс (фуқаро). Бирок бу тушунчалар бир хил ходиса эмас (афсуски, уларни янгишириш, кўшиб юбориш... тифайли жуда кўп ижтимоий иллатлар юзага келади). “Мен — бошқалар (улар), аввало, сон жиҳатдан тенг бўлмаганидек, савия, даража, дунёкашар жиҳатдан ҳам фарқланади. “Рўзгор — иш жойи”нинг ҳам ушҳамайдиган белгилари, талаблари мавжуд. Рўзгор тириклик кечадиган майший ўрин бўйса, иш жойи кишининг ижтимоий фаолияти кечадиган

майдон. «Оила аъзолари» билан “ҳамкашлар”ни-ку асло бир колипда ўлчаб бўлмайди. Худди шунингдек, “оила” ва “жамият” тушунчалари бир-биридан кескин фарқ килади. Тўғри, оила чиқиб бир янейка сифатида — “жамият”. Бирок тўла маънода — жамият эмас.

Биз эрталаб хонадонимиз остоносидан бир қадам ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Мулоҳаза килиб кўринг: тоза чакида гап кетса, балки эпитетларни (баланд, осмонупар, булутлар кўрсавида, тоза хаво сингари) ишлатмаслик мумкин эмас. Аммо чўл ҳақида сўз кетса, бу тайёр эпитетларга зарур түғилмайди, негаки, чўлнинг табати бутунлай бошқа дунё. Тог ва чўл маддий олам бўлганидан уларни фарқлаш кийин эмас, бирок руҳий тафкурда бу ҳолни илғаш кийин. Шу тифайли бъозан чўккиларни таърифлаш керак бўлса, “теп-текис, жазира” сингари умуман нотабий сифатлашлар кўлланганидек, ақлий мухокамаларда ҳам тескари ташбехлар ишлатилади. Биз “андиша” деган ташбехга ҳам шундай мусносабатда бўлинганини кўрдик. Мана — масала!

Тасаввуримизни кенгайтирайлик. Оиласурду бекаму кўст мухит, мумкаммал тарбия, овқатланишийинни замонавий даражада. Ана шундай оила вакили кўчада саводи ҳаминадар, тарбиязисиз, юнун ва ярим он тўдага дуч келса, таъсир килишида жамият оиласадан кучли экан, шундай бўлгач, оила ҳақида кўроп кайтириш, жон кўйидириш кераки, жамият кўйиди. Мана — масала!

Тасаввуримизни кенгайтирайлик. Оиласурду бекаму кўст мухит, мумкаммал тарбия, овқатланишийинни замонавий даражада. Ана шундай оила вакили кўчада саводи ҳаминадар, тарбиязисиз, юнун ва ярим он тўдага дуч келса, таъсир килишида жамият оиласадан кучли экан, шундай бўлгач, оила ҳақида кўроп кайтириш, жон кўйидириш кераки, жамият кўйиди. Мана — масала!

Хар қандай тўлинишни фарзанди бўлмасин, атрофидаги тендошлари билан муносабатга киришишга мажбур. Машина кимга тегиши бўлмасин, жамоат кўчасидан юришга мажбур. Демак, чинакам мумкаммаллик оила ва жамиятнинг мутаносибиятида жойлашган бу тушунчаларнинг умумийлиги шундаки, улар яқка ва бир вактда ижтимоий индивид сифатида шахс (фуқарода) наомён бўладилар — уларнинг обьекти шахс (фуқаро). Бирок бу тушунчалар бир хил ходиса эмас (афсуски, уларни янгишириш, кўшиб юбориш... тифайли жуда кўп ижтимоий иллатлар юзага келади). “Мен — бошқалар (улар), аввало, сон жиҳатдан тенг бўлмаганидек, савия, даража, дунёкашар жиҳатдан ҳам фарқланади. “Рўзгор — иш жойи”нинг ҳам ушҳамайдиган белгилари, талаблари мавжуд. Рўзгор тириклик кечадиган майший ўрин бўйса, иш жойи кишининг ижтимоий фаолияти кечадиган

кур иккى кутбидаги азалдан зиддият мажхуд ва бу ҳозир ҳам эскирмаган. Инглиз халқларвар олими Фрэнкис Бэкон (1561-1626) ўша пайтлардаёт “Оилавий манфаатлар деярли ҳамма вақт ижтимоий манфаатларни ҳароб этади”, деган экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш, иш жойининг иккى тартиблари — ҳамма-масида фаолиятимизни жиловлад турди. Факат жиловлад эмас, бошқача ҳам турди. Демак, бозандашилар бўлиши ёки бўлмаслидаги эмас, балки уни қандай кўллашади экан.

Биз ўзимизни ташқарига оёқ кўйдиким, шу билан жамият ихтиёрига ўтдик. Энди жамоа учун жорий қилинган тартибларга бўйсуншига мажбурмиз. Бекатда машина кутиши, бирор транспортдан фойдаланиш,